

JÓZSEF ATTILA ÉS A SZAVALÓKÓRUS

ADALÉK A KÖLTŐ PÁRIZSI TARTÓZKODÁSÁHOZ

A szavalókórusok az 1920-as években jellegzetes színfoltjai voltak az európai munkásszínpadoknak. A Nagy Októberi Szocialista Forradalmat követően Szovjet-Oroszországban jelentek meg először az agitációs propaganda céljait szolgálva: harminc-negyven, gyakran száz fős kórusok, szólistákkal kiegészítve, forradalmi verseket szavaltak a népünnepélyeken, emlékművek felavatásakor és a frontokra induló színházvontatokon. A forradalom költőire is hatással volt a kórusok előadóstílusa, és Majakovszkij, Gyemján Bednij költeményeinek formájára is meghatározó lett a kórusban való interpretálhatóság. A rövid-hosszú, szaggatott sorok váltakozása a kórusvezető és a tömeg párbeszédének lehetőségét is magában rejtette. A szavalókórusok a politikai mondanivaló közvetítésére vállalkoztak dramaturgiai eszközök segítségével. Kiemelkedő színházi rendezők: Meyerhold, Tairov, Mardzsanov foglalkoztak a szavalókórusok betanításával és a politikai ünnepekre való felkészítésükkel.

A német és csehszlovák munkásszínháztársaságban az orosz példa nyomán jelentek meg a szavalókórusok, s a kommunista és a szociáldemokrata pártok azonnal felismerték a kórusokban rejlő agitációs lehetőséget. Munkagyűléseken, sportünnepélyeken, politikai emlékünnepek alkalmával egyaránt felléptették őket és a kórusok csakhamar rendkívül népszerűvé váltak. Elterjedésükkel stílusuk is egyre csiszolódott; több szólammal, több szólistával dolgoztak, majd mozgások, gesztusok kísérték a szöveget és a színpadkép is egyre változatosabb lett. A kórusok formai felépítésének változatossága azonban mindig a politikai mondanivalót szolgálta.

Magyarországon 1926-ban alakult meg az első munkás-szavalókórus az Alkoholelleses Munkásszövetségen belül, Tamás Aladár szervezésében, Palasovszky Ödön közreműködésével. A kórus női szólistája Pál (Szántó) Judit lett, akinek volt férje, Hidas Antal rendezte a kassai Proletkult-szervezet 1922. május elsejei ünnepségét (mely alkalomból Kassák Lajos *Májusi kórus* c. verse született).

Pál Judit tehát már Kassáról hozta magával a szavalókórus műfajának ismeretét. Az AMSZ kórusának műsorán az orosz, német, csehszlovák munkásszínpadokon is népszerű kórusirodalom versei szerepeltek: Majakovszkij, Ernst Toller, Gyemján Bednij, Johannes R. Becher forradalmi költeményei. Az AMSZ szavalókórusa 1927 augusztusától az illegális KMP legális folyóiratának a „100%”-nak a kórusaként működött. Ekkor Magyarországon még más munkás szavalókórus nem dol-

gozott. Kassákné, Simon Jolán csak 1928-ban vállalta el a Nyomdászok Szakszervezete szavalókórusának vezetését, majd a nyomdászoktól való távozása után szervezte meg a Munka-folyóirat szavalókórusát, 1929 márciusában.

Hont Ferenc első szavalókórusát 1926-ban, az AMSZ kórusal nagyjából azonos időben alakította meg Párizsban, a Párizsi Magyarok Egyesülete keretében, munkások részvételével. A kórus munkájába itt József Attila is bekapcsolódott, akivel Hont akkoriban egy szállodában lakott. A szavalókórus műfajával Hont európai tanulmányútja során ismerkedett meg, elsősorban színházi szakemberként foglalkozott velük, és kísérlete is inkább dramaturgiai kísérletnek, mint politikai lépésnek tekinthető.

Párizsban a munkás-szavalókórusok csak az 1920-as évek végén, a 30-as évek elején váltak gyakorivá, Hont szavalókórusának színrelépését 1926-ban tehát úttörő lépésnek tarthatjuk.

A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum nemrégiben jutott hozzá Hont Ferenc hagyatékához. A kommunista színházi rendező párizsi korszakának dokumentumai között találtunk rá azokra az adatokra, melyek a párizsi magyar szavalókórus és József Attila kapcsolatát bizonyítják. Egy francia nyelvű műsorprogram (MMM. V. ny. gy. 79. 389.) 1926. november 14-re datált. Magyarországon ebben az időben csak az AMSZ szavalókórusa működött, ők azonban nem szavaltak József Attila-verseket.

Hont Ferenc 1927 decemberében tért haza. A későbbiekben bekapcsolódott a Nyomdászok Szavalókórusának munkájába, 1929-ben elvállalta az MTE sportolóból alakult szavalókórus vezetését, 1930-tól a Szegedi Munkásotthon szavalókórusát is irányította.

1930-ban Magyarországon már kb. 18–19 szavalókórus dolgozott a szakszervezetek, munkásotthonok, szociáldemokrata pártszervezetek keretében. Ebben az évben már bizonyíthatóan mondanak József Attila-verseket is.

József Attila mozgalmi verseinek gyakran idézett példái az ún. kórusversek, mint az 1930-ban írt *Tömeg*, melyet a Nyomdász Szavalókórus *Szeptember 1.* címen mutatott be; az 1931-es *Árdat*, *Párbeszéd*, *Szocialisták*, *Munkások*, az 1931-es *Mondd, mit érlel . . .*, vagy az 1933-ban írt *Búza* első közelítésre a szavalókórusok műsorain gyakran szereplő Majakovszkij, Ernst Toller vagy Richard Dehmel verseinek hatását sejtetik.

Legtöbb és legjelentősebb ilyen típusú verse a harmincas évek elején, a kórusmozgalom legaktívabb korszakában született, feltehető tehát, hogy közvetlen kapcsolata volt a kórusokkal, (Szántó [Pál] Judit pl. az AMSZ, majd a „100%” kórusának is szólistája volt), noha adatunk

Dimanche 14 Novembre, à 21 heures

Grande Soirée Hongroise

sous les auspices du Cercle des Artistes Hongrois de Paris

I. Allocution de Monsieur le Président

II. Les Hongrois, leur caractère, leurs mœurs, leurs traditions
Causerie de M. Alexandre SAS, homme de lettres

III. Chant, Musique, Danse, Déclamation dramatique et comique
Acrobatie. Orchestre tzigane

a) M. SZILAGYI GEZA
(artiste dramatique)

b) Mlle GYORI MANCIKA
(dames hongroises accompagnées par les tziganes)

c) M. VARKANYI GYORGY
du Théâtre National de Budapest (poèmes d'Ady)

d) Mlle PERENYI ROSZIKA
du Théâtre de la ville de Kolozsvár (dames populaires et classiques)

e) M. BELA FREIFFELD
le célèbre créateur de danses orientales (dames d'esclaves,
dames hindoues, égyptiennes, etc. en costumes.)

f) M. SARKAI IMRE
du « Royal Orfeum » - chansons et danses

g) S. BAROSS LASZLO
du Théâtre de Kolozsvár (poésies comiques)

h) Les Frères SARKADI
(dames comiques)

i) WÄLDINGER ZOSSEF
(sans Patric, de Buda-Erse)

j) Mme GOLLNER
artiste hongroise du Châtelet, Dames hongroises

k) La Troupe de M. PERENYI Ferdinand
acrobates, clowns - Saltis Morale, etc.

l) ORCHESTRE TZIGANE
dirigé par M. HARTSTEIN BELA

Les Artistes Hongrois de Paris, sous la direction de M. HONT FERENCZ (Metteur en scène de l'Odéon)

I. CHŒUR DÉCLAMÉ

20 artistes du Cercle dirigé par M. HONT FERENCZ

II. SPITZ IMRE et FENYO GYORGY
Les Mentonais (Mélodrame de Jozsef Attila)

III. Mme SPITZ IRENE
du Théâtre Populaire de Budapest. Chansons Populaires.

IV. M. SPITZ IMRE
du Théâtre Royal de Budapest. Chansons.

V. HONT FERENCZ
du Théâtre des Arts de Budapest. Poèmes classiques.

VI. Mme HONT ERZSEBET
de l'Opéra de Budapest. Chant

VII. Mlle SZÉGO LILLY
des Théâtres d'Arad et de Debreczen

VIII. Mme Jean BOCK
du Théâtre Coliseum de Zagreb. Danse

Mmes SAS SANDOR, KOVÉSS SERENCZ,
RUMANN LILLY, de SZOLLOS ISTVAN,
RANG STELLA, ERDELYIAN VELINKA,
GYORI MAGDA, de NEMES SANDOR

Répertoire - Tzigane - Costumes Hongrois
PIANO PLEYEL

PREMIERES PLACES - Entrée 1re Série 40 fr. - 2e Série 25 fr. - 3e Série 20 fr. - 4e Série 15 fr. - 5e Série 10 fr. - Parquet, 5 fr.
TOUTES CES PLACES SONT ASSISES

Location sans frais Salle « Comédia », Téléph. Trudaine 70-00, 70-01, 70-02

O. Dumont imp. 5, rue Compiègne-Paris

nincs arról, hogy ezek közül a versek közül valamelyik is felkérésre készült volna. Mindenesetre érdemes megvizsgálnunk, milyen hatásra, hogyan alakult ki nála ez a verstípus?

Az első adatunk a József Attila emlékkönyv Hont Ferenc cikke: „A Boulevard Sebastopol-on, egy kávéház első emeletén volt a magyar munkásegylet székelye. Itt is rendeztünk irodalmi esteket, ismeretterjesztő előadásokat, előadtunk színpadi jeleneteket is. Szavalókórust szerveztem, amely Attila *És kerestük az igazságot*, című versét adta elő mindig nagy sikerrel, nemcsak az egyesületben, hanem a magyar munkások lakta peremvárosokban is, ahova vendégszerepelni jártunk. Ugyanilyen sikerrel játszottuk Attila *Koldusok* című párbeszédese versét, dramatizálva.” (JA, Eml. 122.) Szabolcsi Miklós idézi az emlékezés eme részét a következő megjegyzéssel: „Ezeket sem említi József Attila, irásos dokumentum sem került elő róluk.” (*Érik a fény*. 669.)

Pontosan ezekről az előadásokról nem, de előkerült Hont Ferenc hagyatékából a Párizsi Magyar Művészek Körének egy estéjére készült, fent már említett francia nyelvű műsorprogram, mely 1926. nov. 14-re egy „Grande Soirée Hongroise”-t ígér énekkel, táncsal, cigányzenével. Az előadást az Université Alexandre Mercereu Salle Comoedia helyiségében rendezték (241. Bld Raspail, Rue Saint-Georges).

Az elnöki megnyitó után M. Alexandre Sas beszélt a magyarok jelleméről, erkölcséről és tradíciójáról, majd ének, zene, tánc, drámai és komikus jelenetek, akrobatika, cigányzene következett, Szilágyi Géza, Győri Mancika, Várkonyi György, Perényi Rózsika, Freifeld Béla, Sarkadi Imre, Baross László, Waidinger József stb. közreműködésével. (A szereplők személyéről nevükön kívül semmi közelebbi adatot nem találtunk.) Ezt követte a *Choeur déclamé*, azaz a szavalókórus „20 artistes du Cercle dirigé par M. Hont Ferenc”, majd Spitz Imre és Fenyo [sic] György előadásában a „Les Mendians – Mélodrame de Jozsef [sic] Attila.”, azaz a Koldusok melodramatikus előadása.

A hagyatékban található Hont Ferenc három, kézzel írott levele, melyek ebben az időszakban keletkeztek és a fenti műsoros esttel kapcsolatosak. Az elsőt Hont Nemes Sándornak, az egyesület alelnökének címezte, és arra kéri feltétlenül keresse fel.

A másodikból kitűnik, hogy a találkozás elmaradt, de Hont sürgeti Nemest, mert egy készülő műsoros esttel kapcsolatosan kíván tárgyalni vele. Megbízta, hogy a párizsi magyarok között keressen néhány megfelelő férfi szereplőt és mindenképpen hívja meg Spitz Imrét. (Ő lesz majd József Attila dramatizált versének egyik szólistája, mint ez az est nyomtatott programjából kitűnik.) Ez a második levél tehát a párizsi magyar szavalókórus megszervezésére vonatkozik. Az, hogy az említett személy

meghívását Hont fontosnak tartotta, arra utal, hogy eleve szólistának szánta.

A harmadik levélben (mely piszkozatnak tekinthető) a rendező köszönetet mond az est szereplőinek a közreműködésért, és mindazoknak, akik lehetővé tették az előadást. A levelet Hont, mint a Párizsi Magyarok Egyesülete művészeti szakosztályának vezetője írta alá.

Mindez számunkra nemcsak azért érdekes, mert dokumentálja Hont Ferenc korábbi állításait (noha némi korrekcióval, hiszen nem, vagy nem csak munkások számára készült előadásról van szó, sőt tekintve a francia nyelvű nyomtatványt, a műsor nagyobb része zene, tánc, ének; valószínű tehát, hogy nem, vagy nem csak magyarok számára rendezték), hanem, mert az első bizonyítéka annak, hogy József Attila saját versét (vagy verseit; nem zárhatjuk ki ugyanis, hogy a kórus Hont Ferenc által említett *És keressük az igazságot* című verset is szavalta) olyan előadásban hallhatta, amely másként teszi hangsúlyossá a mű értékeit, ill. olyan interpretálási lehetőségekre utal, mely az agitációs jelleget, a költemény indulati elemeit a szerző intonációinak megfelelően tudja érvényre juttatni.

Ennek az „impulzusnak” a hatását gyanítjuk a *Szocialisták* 1926-ban keletkezett első változatában (Szabolcsi Miklós is elemzésében „kórusvezetőt” említ, noha ő már az 1925-ben írt *Szélkidalító maddart* is – szerintünk nem egészen megalapozottan – átmeneti típusnak tartja a népballada és a szavalókórus között (uo. 327.), majd a tudatos kapcsolódást jelző 1928-as *Munkások kórusa* c. versében. 1928-ban egyébként megjelent Tamás Aladárnak egy kis füzet *Szavalókórusok* címmel, a „100% Kiskönyvtár” első köteteként, melynek bevezetőjében szó van a versválasztás szempontjairól (pl. „a passzív, szemlélődő gondolatok sorozata” nem való előadásra stb.), de inkább az előadás, a betanítás problémáival foglalkozik, majd a javasolt versek gyűjteményét hozza, melyek többségükben azonban nem olyan művek, melyek a József Attilára való feltételezhető hatás szempontjából szóba jöhetnek.

Az igazi váltást a harmincas évek eleje hozza (1930-ban ismerkedett meg Szántó [Pál] Judittal), a kórusmozgalommal való feltehető közvetlenebb kapcsolat, a betanításokon való – ugyancsak feltételezhető – részvétele; ezek révén érlelődhetek meg benne azok a formaproblémák (hangsúlyos, ritmizálható sorok, sorhosszúság, ismétlések stb.) melyek tisztázás nélkül valószínűleg nem születtek volna meg a későbbi nagy kórusversek.

A MEGHIVÓ

November 14-én vasárnap 21 órakor Nagy Magyar Est,
A Párizsi Magyar Művészek Egyesületének védnöksége alatt.

- I. Az elnök beszéde (Elnöki megnyitó)
- II. A magyarok jelleme, erkölcsük, hagyományaik.
Sas Sándor irodalmár előadása.
- III. Ének, zene, tánc, szavalókórus, dráma és komikus akrobatika, cigányzene.

[Szereplők]

A Párizsi Magyar Művészek

Hont Ferenc (az Odéon rendezője) irányításával.

- I. Szavalókórus.
a Kör 20 művésze Hont Ferenc vezényletével
- II. Spitz Imre és Fenyő György
Koldusok (József Attila melodramája)
- III. Spitz Irén
A Budapesti Népszínház művésze: népdalok.
- IV. Spitz Imre
A budapesti Király Színház művésze: dalok.
- V. Hont Ferenc
A budapesti Művész Színház művésze: klasszikus versek
- VI. Hont Erzsébet
a budapesti Operaház művésze: dalok.
- VII. Szegő Lili
az aradi és a debreceni színház művésze
- VIII. Bock Jolán
a zágrábi Coloseum Színház művésze: táncok.

[További szereplők]

KÖVÁGÓ SAROLTA – SZABÓ G. ZOLTÁN